

תפיסות של גננות, של יועצות ושל מפקחות גני ילדים בנושא חשיבות הטמעת מערך הייעוץ החינוכי לגיל הרך בגנים חרדיים, ותפיסותיהן בנושא מניעים וחסמים של המערך

אסנת אבוחצירא וענת בארט

תקציר

המאמר עוסק במניעים ובחסמים בהתפתחות מערך הייעוץ בגני הילדים החרדיים מנקודת המבט של הצוות החינוכי והטיפול. הגיל הרך הוא שלב חשוב בהתפתחות הילד, והייעוץ החינוכי בו חשוב. תחום הייעוץ בציבור החרדי מתפתח, אף שבעבר הייתה רתיעה ממנו. ב-2014 הוקם מערך הייעוץ לגיל הרך במחוז החרדי, תהליך שדרש הסתגלות רוחבית ניכרת. במחקר איכותני זה נבחנה תפיסת מערך הייעוץ החרדי לגיל הרך מנקודת מבטן של 12 גננות, יועצות ומפקחות באמצעות שאלון איכותני כתוב. הממצאים מורים על הכרה בחשיבות הייעוץ ועל הצורך של הגננות בתמיכה ובידע מקצועי. הייעוץ מסייע בהתמודדות עם אתגרים טכנולוגיים ומשפחתיים ועם אתגרים בשילוב ילדים עם צרכים מיוחדים, ותורם לפיתוח מקצועי צוותי. הייעוץ תלוי בשיתוף פעולה של גורמי מעטפת, קרי פיקוח, בתקצוב שעות ייעוץ ובהכשרת הגננות והיועצות; ותלוי גם בגורמים פנימיים, קרי מוכנות הגננת והצוות לקבלת ייעוץ. מומלץ לקדם ולבסס את מערך הייעוץ לגיל הרך במחוז החרדי מתוך פיתוח מודעות לחשיבותו של צוות הגן ושל צוות הפיקוח, וגם של הרחבת המשאבים לפעולתו.

מילות המפתח: גני ילדים; חרדים; ייעוץ חינוכי; מחוז חרדי.

מבוא

הייעוץ לגיל הרך (גיה"ר) חשוב להתפתחות תקינה של הילד. בשל כך מפתחת מערכת החינוך את הייעוץ לגיה"ר (Alizamar et al., 2017) ודואגת להתמקצעות היועצים החינוכיים בתחום. העיסוק בתחום הטיפול ההתפתחותי והרגשי בציבור החרדי מתרחב בעשור האחרון. ההתרחבות ניכרת במגוון שירותים בתחום בריאות הנפש ובתחום הייעוץ, הנותנים פתרונות מקצועיים ומותאמים תרבותית (Doron, 2020). פתיחת המחוז החרדי במשרד החינוך אפשרה פיתוח שירותים ייעוציים במערכת החינוך, בייחוד בגיה"ר, בהבניה משותפת ומתוך רגישות לצרכים הייחודיים של חברה זו (אבוחצירא ובארט, 2018). הדרך להכרה בצרכים הייעוציים בגיה"ר בציבור החרדי רצופה משוכות, ולכן המחקר הנוכחי מתמקד בתפיסות המניעים והחסמים להתפתחות מערך הייעוץ לגיה"ר בגני ילדים חרדיים מנקודת מבטן של גננות חרדיות, של יועצות חינוכיות בגנים חרדיים ושל מפקחות הגנים במחוז החרדי.

סקירת ספרות

הייעוץ החינוכי

הייעוץ החינוכי החל להיות פרופסיה בתחילת המאה העשרים, ושייך הן לעולם מקצועות בריאות הנפש הן לעולם החינוך. שילוב זה, וגם ההתפתחויות הטכנולוגיות, התרבותיות והחברתיות, מקשים על עיצוב זהות המקצוע (Heled & Davidoch, 2019). הייעוץ החינוכי נועד לעזור בהתמודדות עם מצבים קשים, למנוע התפתחות בעיות ולפתח את הפוטנציאל הטמון בנועץ. מרחב העבודה של הייעוץ החינוכי מורכב והוא נתון לדרישות סותרות מצד הממונים על היועץ, כגון הנהלת בית הספר, משרד החינוך ומפקחות הייעוץ (ארהרד, 2014). תחומי ההתמחות המצופים מהיועץ החינוכי הם התחום הטיפולי, ובכללו טיפול פרטני, טיפול משפחתי, הנחיית הורים, הנחיית קבוצות, אימון ותרפיה; התחום המערכתי, ובכללו היועצות של צוות מקצועי, הדרכת צוות והשתתפות בצוות ניהול; והתחום הפדגוגי ובכללו אבחונים לימודיים, אבחונים רגשיים ודרכי הוראה ללקויות למידה (רובין, 2014).

הייעוץ החינוכי החל לפעול בישראל בשנת 1960 והכשיר מורים לתפקידי הכוון מקצועי לתלמידי כיתות ח' (ארהרד וקלינגמן, 2004). במרוצת השנים התרחב המקצוע והתמסד באמצעות התרחבות פעילותו בבית הספר, מתן שירות בתחומי הטיפול והלמידה, התפתחות מערך ההדרכה ופתיחת מוסדות להשכלה גבוהה שהתמחו בתחום. ליועץ החינוכי בבית הספר יש אוטונומיה בתחום תפקידו מצד אחד, והוא נתון לדרישות הסביבה שמעצבת את תפקידו מצד אחר (ארהרד, 2014). הייעוץ החינוכי בגיה"ר החל את דרכו הרשמית בשנת 2002, אך כבר בשנות התשעים של המאה העשרים החלו להופיע ניצנים של הפעלת שירותי ייעוץ לגיל הרך. מערך הייעוץ לגיה"ר התפתח מתוך צרכים שעלו מהשדה החינוכי, כאשר גנות פנו ביוזמתן ליועצות חינוכיות בבתי ספר לקבלת יעוץ (פריש, 2012). גם ההבנה כי לעומת מורות בבתי ספר, גנות מתמודדות לבד עם דילמות קשות, הביאה לבניית שירות ייעוץ לגיה"ר ולהגדרת תחומי הפעילות של היועצות החינוכיות בגנים (ארם ודשבסקי, 2004).

ייעוץ חינוכי בגני ילדים

דפוסי התנהגות שילד רוכש בגיל הרך ילוו אותו בהמשך חייו, ויעצבו את עולמו ואת דרכי ההתמודדות שלו (בקר, 2009). ילדים נמצאים בגן הילדים כשלוש שנים, והם מתנסים בפעילויות רבות ומגוונות המאפשרות פיתוח כישורים ומיומנויות בתחומים חברתיים, רגשיים וקוגניטיביים. אבחון וטיפול מוקדם מונעים הצטברות והחמרה של קשיים, ומונעים קשיים רגשיים-חברתיים נלווים, מונעים פערים התפתחותיים בהשוואה לגילאים ומאפשרים לממש יכולות שאינן באות לידי ביטוי בספונטניות (גולדהירש ואחרים, 2016).

תפקיד היועץ החינוכי בגיה"ר הוא להקנות ידע, להטמיע עמדות ולפתח כישורים ואסטרטגיות התמודדות אצל סוכני החינוך, קרי צוות הגן (ארהרד, 2014). תפקיד זה מתבטא בשלושה היבטים עיקריים: ההיבט הראשון הוא העצמת הגנות באמצעות הדרכה וייעוץ פרטני להתמודדות עם קשיים שעולים מעצם תפקידה; ההיבט השני הוא פיתוח אקלים מיטבי בגן באמצעות הנחיית עבודת צוות הגן, פיתוח האינטליגנציה הרגשית של

הגננות ופיתוח מיומנויות שיח מקדם עם הורים ועם ילדים (כהן-עזריה, 2021); ההיבט השלישי הוא פיתוח מקצועי לגננות באמצעות הכשרה ותוכניות מניעה, למשל בקהילות לומדות (Avidov-Ungar, 2018).

יועצות הגיה"ר נמצאות בפיקוח כפול של מערך גני הילדים הכולל ושל מערך הייעוץ. מפקח הייעוץ החינוכי ממונה על יועצות בתי הספר ועל יועצות הגיה"ר, ותפקידו הוא לכוון את העבודה הייעוצית עם רכזת ייעוץ לגיה"ר. הוא אחראי לפיתוח המקצועי של היועצות לגיה"ר ולתהליכים פדגוגיים ומנהיגותיים הנדרשים לתפקידן (ארנון והלמן, 2004). יתרה מזאת, המפקח על הייעוץ החינוכי אחראי לקשר בין הייעוץ לגיה"ר לאנשי המקצוע הרלוונטיים על שלל הסוגיות העולות בעשייה המשותפת. תהליכים חשובים אלו של פיתוח מערך הייעוץ בגני הילדים התנהלו לצד התפתחות מערך הייעוץ בחברה החרדית בעשור האחרון (ארהרד, 2014). החברה החרדית שפועלת לפי קודים תרבותיים ייחודיים, ושעד השנים האחרונות נרתעה מתמיכה טיפולית (Doron, 2020), מחייבת בחינה של התפתחות מערך הייעוץ החינוכי בקרבה.

החברה החרדית בישראל וגישתה לייעוץ החינוכי

החברה החרדית בישראל היא תת-תרבות ייחודית הרואה עצמה מחויבת להלכה היהודית, על פי פרשנותה המחמירה, ונאמנה לתרבות מזרח-אירופית. היא מתמסרת ללימוד תורני, עיסוקם העיקרי של הגברים, ועמדותיה לא ציוניות (פרידמן, 1991). חברה זו היא פסיפס חברתי של תת-קבוצות, ולכל תת-קבוצה אופי ייחודי ודגשים ייחודיים בהגדרת חרדיותם. תת-הקבוצות מסווגות על פי מוצא: החברה הליטאית, שמוקד עניינה הוא בלימוד התורני של הגבר כל חייו (זיכרמן, 2014); החברה החסידית, המדגישה קהילתיות ואת היותה חברה של קדושה (וסרמן, 2017); והחברה הספרדית, המאופיינת בחרדיות רכה המאפשרת דיאלוג עם החברה הישראלית (ליאון, 2009). סיווג נוסף וחדשני נעשה על פי מידת הפתיחות שהקבוצות מגלות, מאולטרה-שמרנות דרך שמרנות, חרדיות שיש לה יגיעות מודרניות ועד חרדיות מודרנית (כהנר, 2020). אחד ממאפייניה הבולטים של החברה החרדית הוא התבדלות מהחברה הכללית בתחומים מגוונים, כגון לבוש (זיכרמן, 2014), תיחום גאוגרפי (Shoked, 2019), מעורבות בעולם הטיפול (Freund & Band-Winterstein, 2017) וגם במערכת החינוך (בארט ואחרים, 2020).

בהיבט הטיפולי הציבור החרדי חשדן מאוד כלפי מערכת הטיפול ומערכת בריאות הנפש, הנשענות על עקרונות מערביים-חילוניים (שלזינגר ורוסניצר, 2017). החשדנות החרדית כלפי עולם בריאות הנפש קשורה בחשיבות הנפש בתפיסה החרדית (Podolsky-Krupper & Goldner, 2020). עם זאת, בשנים האחרונות נראה כי מתחולל שינוי בתחום, שינוי שהתחיל מנגישות לטיפול פסיכיאטרי (Freund & Band-Winterstein, 2017) והגיע לתחומים רבים, בהם תחום הייעוץ החינוכי (ארהרד, 2014).

בהיבט החינוכי, מוסדות החינוך החרדי שייכים לזרם המוכר שאינו רשמי, חוץ ממוסדות החינוך הממלכתי-חרדי (שלומדים בהם 2% בלבד מכלל התלמידים החרדים). מוסדות אלו שייכים לרשתות חינוך, והם מחויבים להוראת לימודי ליבה בהיקפים משתנים, מהם נגזר תקצובם (מי-55% עד 100% תקצוב) (בארט ואחרים, 2020). מערכת החינוך החרדית מופרדת מגדרית. חינוך לבנים בגיה"ר מתחיל בגיל שלוש בחיידר-תלמוד תורה עד סיום כיתה ח' ומשם הנערים עוברים לשיבה הקטנה ולבסוף לשיבה הגדולה – עד נישואיהם

(שפיגל, 2011); חינוך הבנות מתחיל בגן הילדות, ממשיך בבית ספר יסודי שמונה-שנתי ומשם הנערות עוברות לסמינר שש-שנתי שיש בו לימודי תיכון ולימודי מקצוע (הורוביץ, 2012).

ייעוץ חינוכי במסגרות חינוך חרדיות

מסגרות חינוך אינן מחויבות לספק ייעוץ חינוכי, אולם ב-74% ממוסדות החינוך החרדיים היסודיים לבנות וב-15% ממוסדות החינוך החרדי היסודי לבנים המנהלים בוחרים להעסיק יועץ חינוכי (מבקר המדינה, 2014). הפרופיל האישי הדמוגרפי של היועצות במגזר החרדי שונה מזה של יועצים במגזרים אחרים. לרוב היועצות במגזר החרדי ניסיון עשיר בהוראה ובחינוך. שיעור בעלי התואר השני עלה ולכן ב-2013 שיעור היועצות בעלות תואר שני היה 18% (ארהרד, 2014). בד בבד עם התפתחות מקצוע הייעוץ בבתי הספר נראה שינוי גם במערך הפיקוח. ב-2003 מונתה מפקחת על תחום הייעוץ החינוכי באגף המוכר שאינו רשמי, שלימים הפך למחוז החרדי במשרד החינוך (אבוחצירא ובארט, 2018).

הפעלת מערך הייעוץ החינוכי בחברה החרדית מעמידה את היועצים עצמם בדילמות ערכיות, כגון שימוש באינטרנט ושיח על פגיעות מיניות ועל אובדנות (שלזינגר ורוסרנצר, 2017). היועצים מיישבים דילמות אלו בזהירות ומגשרים בין ערכי המקצוע לערכי התרבות (ארהרד, 2014). על היועצים לגייס את אנשי החינוך לשיתוף פעולה מיטבי. שיתוף פעולה זה מורכב ביותר בגן הילדים כיוון שגננות לא מקבלות הכשרה מספקת בתחום (מבורך, 2017), בשל החששות התרבותיים הקיימים בנושא (שלזינגר ורוסרנצר, 2017), בשל הסרבול הבירוקרטי בהעסקת יועצות (אבוחצירא ובארט, 2018), ובשל הצורך בשינויים בפיקוח.

שאלת המחקר

רציונל המחקר נעוץ בהבנת חשיבות הטמעת מערך הייעוץ בגיה"ר במגזר החרדי. הצורך במערך הייעוץ החינוכי ברור ומוטמע במערכות חינוך רשמיות בישראל (ארהרד, 2014), ובהן גני הילדים (פריש, 2012). שילוב יועצת חינוכית בגן יכול להרתיע גננות, יועצות ומפקחות גני ילדים במגזר החרדי בשל הבדלים תרבותיים וארגוניים. שאלת המחקר בוחנת את התפיסות של גננות, של יועצות ושל מפקחות הגנים בנושא חשיבות מערך הייעוץ החינוכי לגיל הרך בגנים חרדיים, ואת תפיסותיהן בנושא המניעים והחסמים בהטמעתם.

שיטת מחקר

במחקר האיכותני רואים במציאות מבנה אנושי שמעצב את תרבות הנחקרים ותנאיהם. למציאות זו אין קיום ללא הנחקרים. החוקרים והנחקרים מפרשים את התופעה הנחקרת ומבנים את תפיסת המציאות על פי פרשנותם כדי לחשוף את המציאות כפי שהאנשים החווים את התופעה רואים אותה (צבר-בן יהושע, 2016). במחקר הזה נעשה שימוש במתודת מחקר איכותנית-פנומנולוגית, הבוחנת את התופעה מנקודת המבט של החווים אותה. גישה זו ממוקדת במרואינים ומדגישה את הטבע הדינמי, ההבנייתי והמתפתח של המציאות החברתית; היא אינה עוסקת בפרספקטיבה חיצונית (שקדי, 2011).

אוכלוסיית המחקר

במחקר הזה השתתפו 12 משיבות: ארבע גננות חרדיות בגני ילדים חרדיים, ארבע יועצות המועסקות בגני הילדים החרדיים וארבע מפקחות גיה"ר מהמרכז ומהדרום. דגימת המחקר התמקדה ביועצות שהצליחו לחולל שינוי ניכר למרות החסמים הרבים, ויצרו קשרים ושיתופי פעולה הן עם מפקחות גיה"ר הן עם הגננות. כל יועצת יצרה שרשרת משיבות – ובהן הגננת שבגנה היא מייעצת ומפקחת גני הילדים שעימה היא עובדת. לכל המשיבות ניסיון מקצועי של יותר מחמש שנים וכולן מגדירות את עצמן חרדיות (אחת מגדירה עצמה חרדית-לאומית).

כלי המחקר

כלי המחקר הוא ראיון עומק חצי מובנה כתוב. בשאלון היו שאלות מצומצמות שעונות בכלליות על שאלת המחקר. השאלון אפשר למשיבות להשיב תשובות פתוחות ונתן להן לעסוק גם בנושאים אחרים (שקדי, 2003). השימוש בשאלון איכותני כתוב ידני או מקוון ובו שאלות פתוחות הוא כלי מחקר מקובל (בארט ואיזק, 2020; פורקושיברוך, 2018; שגריר, 2016). במדריך השאלון נשאלו ארבע השאלות האלה:

1. האם הייעוץ החינוכי בגני הילדים חשוב? אם כן, מדוע?
2. איך את רואה את שירותי הייעוץ הניתנים היום (טכני, פדגוגי, מענה מקצועי, טיפול בבעיות בגן, השתלמויות וכדומה)?
3. מהם המניעים להתפתחות מערכת הייעוץ לגיה"ר (מה מסייע לפעילות היועצת בגן)?
4. מהם החסמים להתפתחות מערכת הייעוץ לגיה"ר (מה מפריע לפעילות הייעוץ בגן)?

הליך המחקר ואתיקה

שאלוני המחקר הופצו לגננות, ליועצות ולמפקחות גני ילדים במחוז החרדי במדגם 'כדור שלג'. כל המשתתפות שקיבלו פנייה ניאותו לענות על השאלונים הכתובים. למשתתפות הובטחה סודיות ואנונימיות והוסבר להן כי אין כל חובה להשתתף במחקר וכי הן יכולות להחליט לעזוב את המחקר בכל עת. כיוון שהובטחה סודיות ואנונימיות כל השמות המוזכרים במאמר בדויים. המשתתפות קיבלו את השאלונים באמצעות דוא"ל והחזירו אותו לחוקרות באמצעות דוא"ל או ידנית לאחר שמילאו אותו.

עיבוד הנתונים

בניתוח הטקסטים שעלו מהראיונות נעשתה חלוקה ראשונית של החומר ליחידות משמעות, כלומר קטעי טקסט שיש בהם אמירה ייחודית על נושא מסוים. לאחר מכן מופו יחידות המשמעות על פי נושאים שעלו מיחידות המשמעות. בהמשך מוקדו קטגוריות של הרעיונות העיקריים שעלו מכלל הראיונות. לבסוף הקטגוריות הממוקדות קושרו לתופעה ולתאוריות המופיעות בספרות (שקדי, 2003).

ממצאים

מן הראיונות עם הגננות, עם היועצות ועם מפקחות הגיל הרך של גנים בפיקוח המחוז החרדי עולות ארבע תמות עיקריות: חשיבות הייעוץ המקצועי לגני הילדים, והצורך בידע

מקצועי ובתמיכה; השירות שהייעוץ החינוכי בגן הילדים מספק לגנות וילדים מכיר במציאות היום-יומית של ילדי הגן, ותורם לפיתוח מקצועיות ולעבודה נכונה של צוות הגן; הגורמים המניעים את פעילות מערך הייעוץ בגן הילדים החרדי, בהם גורמי מעטפת והגנת עצמה; וכן החסמים לפעילות מערך הייעוץ בגן הילדים החרדי, בהם חסמים הקשורים בגנת עצמה וחסמים מערכתיים טכניים.

חשיבות מערך הייעוץ לגיל הרך בגני ילדים חרדיים

החברה החרדית רואה חשיבות רבה בחינוך הגיה"ר, ובייחוד בפיתוח הקריאה והכתיבה והיכולות הקוגניטיביות (Rosenthal & Roer-Stier, 2006), לעומת תחומים שחשיבותם פחותה בעיניהם, כגון פיתוח מוטוריקה גסה (Golos et al., 2011) וטיפול בבעיות שפה (רותם ובךרבי, 2014). יסוד פער זה בחוסר הכשרה ובידע מקצועי מצומצם (לנדלר, 1999), ובהתמקדות של צוות הגן במשמעת (דה־מלאך שחק, 2007). עולם הטיפול ושירותי הייעוץ הם תחומים מתפתחים בחברה החרדית בשני העשורים האחרונים (ארהרד, 2014). הייעוץ החינוכי בגני הילדים החל בשנת 2011 (אבוחצירא ובארט, 2018), ואולם תקן הייעוץ החינוכי שונה וקטן יותר בגני ילדים חרדים. ההכרה בתחום הייעוץ במגזר החרדי היא קרקע פורייה להתפתחות מערך הייעוץ החרדי בגני הילדים החרדים, כמו שעולה מהדברים האלה:

למערכת החינוך יש תפקיד מרכזי בהתפתחות הרגשית והחברתית של התלמידים. מה שמצריך הקמת מערכת ייעוץ חינוכי מקצועית וזמינה הנותנת מענה לרווחה הנפשית של הפרט ותורמת לתפקודו של המוסד החינוכי כולו! (גנת)

תשומת לב להתפתחות תקינה ולצרכים ייחודיים של ילדים בגיל הרך חשובה להתפתחותם, ואילו חוסר תשומת לב לאלו יוצר בעיות הולכות וגוברות במרוצת השנים. נשות החינוך מכירות בחשיבות הייעוץ דווקא בגיל הרך:

הייעוץ חייב להיות מאסט [must] בגני הילדים, הגנות רוכשות ידע וכלים ומקבלות הכוונה ודרכי עבודה בתוך הגן. הייעוץ הוא קריטי בגיל הרך, אם הילדים בגנים לא מקבלים מענה הנזק גדל ולעיתים הוא בלתי הפיך. (מפקחת גיל הרך)

שנים רבות הגנות חשו כי אין להן כלים להתמודדות מתאימה עם האתגרים בגן. האתגרים נובעים מהצרכים הרגשיים של הילדים וממציאות חייהם, וההתמודדות איתם מחייבת ידע מקצועי. בעבר, כאשר גנת נדרשה לטפל בבעיה בתחום הייעוץ, היא יכלה לפנות רק למפקחת הגיל הרך. מפקחות הגיל הרך עובדות בתנאי לחץ, שומרות על ריחוק מהגנות וחסרות כלים מקצועיים בתחום הייעוץ, כפי שעולה מהדברים האלה:

וזה הדבר שהיה חסר לנו בהרבה שנות עבודתי כי הייתי כל הזמן צריכה ייעוץ מהמפקחות ויש דיסטאנס יותר וחוסר זמינות לעיתים, אך עם היועצת יש יותר פתיחות וגם הרגשה שהיא לא שופטת אלא עוזרת. (גנת)

ייעוץ בגני הילדים החרדיים חשוב כיוון שלגנות חסר ידע בתחום, והכשרתן בתחום הייעוץ אינה מספקת, כפי שעולה מהדברים האלה:

נקודה נוספת המלווה אותי מאז כניסתי לעבודת הייעוץ בגיל הרך היא חוסר הידע של הגנות בתחום של התפתחות ילדים בגיל הרך. בתהליך הכשרת התלמידה

לתפקידה כגננת היא אינה רוכשת ידע התפתחותי מספק על ילדים בגיל הרך, היא אינה רוכשת כלים מתאימים לעבודה עם ילדים מאתגרים, וכלים לעבודה עם הורים. כמו כן חסר לה מידע חיוני אודות תהליך רכישת מיומנויות חברתיות אצל ילדים בגיל הרך. (יועצת)

לסיכום, נראה כי הבנת חשיבות מערך הייעוץ החינוכי במוסדות החינוך החרדי בכלל, ובגני הילדים בפרט מקבלת תהודה בקרב אנשי חינוך חרדים. יש הכרה בחשיבות הטיפול המקצועי בגיל הצעיר ואבחון בעיות ארוכות טווח ובעיות קצרות טווח, ובחשיבות עבודה מערכתית של הפיקוח, של מערך הייעוץ, של צוות הגן, של ההורים ושל הילד. יתרה מזו, נראה כי כל אנשי החינוך רואים בייעוץ זמין ומקצועי ובפיתוח מקצועי מתמשך של צוות הגן בתחום הייעוץ התפתחותי חיוביות ומעשירה.

שירות מערך הייעוץ החינוכי בגני ילדים חרדים

מתוך הראיונות עם נשות הצוות עלו כמה תחומים שבהם צוות הייעוץ החינוכי סיפק שירות שלא ניתן לצוות גיה"ר בעבר. הייעוץ הניתן לגננות מעניק ראייה מקפת של המציאות, ובכללה המורכבות של הילדים כיום, ומעצב תפיסה הוליסטית של צרכי הילדים בגן. יתרה מזו, שירות הייעוץ החינוכי לגיה"ר מאפשר התמודדות מקצועית עם בעיות העולות מהשטח, הודות להתמקצעות של הגננות בהשתלמויות על התמודדות עם צרכי הילדים בגן. כמו כן הייעוץ מאפשר תמיכה רגשית בגננות ועבודת צוות מקצועית ואיכותית של צוות הגן בתהליכו הפנימיים.

אתגרי המציאות: שינויים בעולם המערבי מתבטאים בתחומים רבים המשפיעים על עולם הילד. שינויים טכנולוגיים (בראינין ואחרים, 2018); שינויים במבנה המשפחה (Weaver & Schofield, 2015); שינויים ביחס כלפי ילדים עם צרכים מיוחדים ושינויים בדרכי שילובם במסגרות חינוך רגילות (קליין וסובלמך-רוזנטל, 2010) לא פוסחים על הציבור החרדי. הטכנולוגיה חודרת למשקי הבית ולמוסדות החינוך (בורשטיין ואחרים, 2018), שיעור הגירושים נמצא בעלייה (Barth & Ben-Ari, 2014) ויש שינוי בשילוב ובהכללה של ילדים עם צרכים מיוחדים (קורקוס וקורקוס, 2016). מערך הייעוץ החינוכי מכיר בשינויים האלה, ומייעץ לגננת במצבים שבעבר היו נדירים, ושכיום היא נחשפת אליהם בתדירות גבוהה, כפי שעולה מהדברים האלה:

לצערנו, בשנים האחרונות חלו תמורות בתחום החברתי-כלכלי ובתחום הביטחוני המשפיעות על תפקודו של המתמודד-הלומד. הגננות ונשות הצוות ניצבות בפני אתגרים קשים, בהתמודדות מול מצבי משבר וסיכון בהם חייבים התערבות. (יועצת)

מדברים אלו עולה כי כמה מהשינויים שהגננות מתמודדות איתם בגני הילדים החרדיים הם שינויים שנובעים מהמצב הביטחוני הרעוע והמתמשך בכמה אזורים בארץ, המשפיע על התנהגות הילדים ועל האווירה בגן (גולדהירש ואחרים, 2003). כמו כן נראה כי המצב החברתי-כלכלי, בייחוד שיעור העוני הגבוה בחברה החרדית וציאת אימהות חרדיות רבות לעבודה (מלאך וכהנר, 2018), משפיע על הילדים בגן ועל משפחותיהם.

תפיסה מקצועיות: התפיסה ההוליסטית רואה בלמידה תהליך שינוי במכלול האנושי, ובו יכולות אינטלקטואליות, רגשיות, אינטואיטיביות, רוחניות, חברתיות ופסיכולוגיות (רפאלי, 2015). תפיסה זו, המדגישה את הקשר בין הילד לסביבתו, היא חדשנית ונובעת

מתוך הפרופסיות הייעוציות והפסיכולוגיות, ואינה נפוצה בהכשרת גננות בציבור החרדי. פיתוח תפיסה הוליסטית אצל גננות בגני ילדים חרדיים משפרת את הפעילות הרגשית, הלימודית וההתפתחותית בגן, כפי שעולה מהדברים האלה:

היועצת מעניקה לגננת כלים לפיתוח תפיסה הוליסטית של גן הילדים. תפיסה הלוקחת בחשבון את ההיבטים הרגשיים כמשפיעים על תהליכים קוגניטיביים ועל הלמידה בגן, כמו כן היועצת עומדת לרשות הגננות בהטמעת תפיסה זו. הייעוץ מאפשר לגננת ליצור התבוננות רחבה וכוללת על גן הילדים שלה, על האינטראקציות החברתיות ואקלים הגן ומכאן להתגייס לתוכנית שנותנת מענה הוליסטי לקשיים הקיימים. (יועצת)

תפיסה הוליסטית בגן מקדמת את ילדי הגן ומקילה על קשיים שהגננות נתקלות בהם. אולם לא פעם מתעוררים קשיים דחופים המחייבים טיפול מקצועי מיידי, טיפול שהגננות, ואף מפקחות הגיה"ר לא תמיד מיומנויות בו, כפי שעולה מהדברים האלה:

עד לפני ארבע שנים אני כמפקחת התמודדתי לבד עם בעיות התפתחותיות של ילדים וגורמי תמיכה של צוות הגן. [זה לא קל] לדעת לפתור בעיות שלא תמיד מצאנו פתרון נכון. היום ייעוץ בגיל הרך נותן לנו מענה בשלושה היבטים: ידע התפתחותי של ילדים, היבטים של רווחה נפשית והיבטים מערכתיים בעבודת הגן. (מפקחת)

מערך הייעוץ החינוכי בגני הילדים דואג להתפתחות המקצועית של הגננות ודואג להשתלמויות ייחודיות המקנות לגננות כלים ייעוציים מעשיים, ידע על התפתחות בגיה"ר ומיומנויות נדרשות, כפי שעולה מהדברים האלה:

ההשתלמויות חשובות מאוד, מעשירות בידע והתוכניות המעשיות בגן ומרחיבות את ארגז הכלים שלנו. לי במיוחד התוכנית של היועצת "ללמוד לחיות ביחד" שינתה את כל החשיבה והגישה שלי לעולם הילדים. (גננת)

ככלל, הטמעת התפיסה ההוליסטית במבנה הגן ובניהולו הרגשי והפדגוגי חשובה בעבור הגננות. הסיוע המקצועי והזמין הניתן באירועים מסוימים מאפשר התמודדות מקצועית עם מקרי חירום ומאפשר את הפעילות השוטפת של הגן. אירועים שהיו דורשים זמן ואנרגיות של צוות הגן ושל מפקחת הגיה"ר, מועברים לטיפול היועצת החינוכית. ההכשרה המקצועית שהיועצות מעניקות לגננות משפרת את ההתמודדות עם המציאות בגן ומפחיתה את הצורך בהתערבות היועצת.

מקור תמיכה לגננת: היועצות מספקות תמיכה לצוות הגן. הגננת, מנהלת הגן, מתמודדת עם ניהול הצוות, עם ניהול הסביבה ועם אחריות רגשית ופדגוגית למתרחש בגן. הגננות עובדות בצוות מצומצם שאינו קבוצת השווים שלהן. עליהן לנהל את הנעשה בגן כל היום בלי הפסקה (מבורך, 2017). העומס שהן נתונות בו מחייב מערך תמיכה. היועצת היא מקור תמיכה, כפי שעולה מהדברים האלה:

עבדתי כגננת 8 שנים וכמפקחת פנימית 11 שנים, בתקופה שבה לא היה ייעוץ לגיה"ר. אני יכולה לומר בפה מלא שיש הבדל של "שמים וארץ" בין אז לבין היום. אני זוכרת שבשעתו נתקלתי במצב חירום שבו ילדה מגן ילדים נפטרה, לא עלינו, ולא היה לי את מי לשאול ועם מי להתייעץ. זכור לי שהרגשתי בדידות וחוסר אוניס. לעומת זאת, כיום היועצת החינוכית מתייצבת לימין הגננת בכל אירוע

משמעותי, והיא נותנת לה כלים ומשמשת עבודה אוזן קשבת. היועצת החינוכית היא משאב שאיני יודעת איך אפשר בלעדיו. (גננת)

עם צוות הגן שבניהול גננת האם נמנות סייעות, צהרונות, גננת משלימה וסייעת משלימה. לעיתים מצטרפים לצוות הגן גם מורי חוגים המועסקים בגן (פריש, 2012). גני ילדים חרדיים רבים שייכים לעמותה פרטית או לרשת המחייבת את הגננת בנהלים פנימיים. רצינות נהלים אלו יכול להיות חברתי או כלכלי, ולא דווקא מקצועי. התמודדות עם צוות הגן ועם מערכות נהלים כפולות מאתגרת מאוד בעבור הגננת. גם בעניין זה היועצת החינוכית לגיה"ר מסייעת ומספקת לגננת כלים ליצירת תהליכי עבודה חיוביים עם צוות הגן, כפי שעולה מהדברים האלה:

למערכת יחסי הגומלין בין הגננת לצוות, השפעה משמעותית על אקלים הגן. היועצת תומכת ומלווה את הצוות בגישור, בתהליכי עימות או קונפליקטים. מהווה תמיכה לצוות בהבניה של ערוצי תקשורת המקדמים דיאלוג. כמו כן היועצת מעניקה הדרכה וליווי לקידום דיאלוג עם הורים. (יועצת)

לסיכום, היועצת החינוכית בגן הילדים החרדי עובדת מתוך הכרה במציאות שבגן. היועצת היא מקור סמכות מקצועי שמתווה קו מנחה לתפיסה של ילדי הגן. היועצת נותנת פתרונות מקצועיים בסוגיות פרטניות, וכן מכשירה את הגננות החרדיות בהשתלמויות סדנאיות מקצועיות הנותנות לגננות כלים ליישום בגן הילדים. כמו כן היועצת היא משאב של תמיכה בעבור הגננת ומנחה אותה בניהול צוות הגן.

משתנים המניעים את התפתחות מערך הייעוץ החינוכי בגן הילדים החרדי וחסמים להתפתחותו

כניסה מיטבית של ייעוץ חינוכי לגני ילדים חרדיים תלויה בשתי סביבות: סביבת המעטפת – הברוקרטיה ומערך הפיקוח, וסביבת הגן – הגננת וצוות הגן. הכרה בחשיבות הייעוץ החינוכי מאפשרת הטמעה מיטבית של מערך הייעוץ החינוכי בגן, ואילו חוסר שיתוף פעולה יכול לעכב את התפתחותו. מספר השעות המוקצות ליועצות חינוכיות והפריסה הגאוגרפית של הגנים קשורים לברוקרטיה. קשה לפתור את בעיית השעות, אך יש פתרונות יצירתיים לבעיה הגאוגרפית כגון הדרכה מרחוק. היבט ייחודי של הגנים החרדיים הוא אחריות העמותה המפעילה ומעורבותה. פעמים רבות תגובות העמותה או החשש מתגובתה הם חסם לעבודת מערך הייעוץ החינוכי בגנים.

ההיכרות האישית בין היועצת לגננת, זמינות היועצת לגננת ויחסי עבודה חיוביים עם היועצת מניעים את הטמעת תפקיד היועצת החינוכית בגן החרדי. החסמים הנפוצים הם עומס העבודה של הגננות, וחששות הגננות משירותי הייעוץ החינוכי. שיתוף פעולה של צוות הגן הכרחי להתפתחות שירותי הייעוץ בגן. הגננת היא המתווכת העיקרית בין היועצת לצוות הגן. חסמים של צוות הגן קשורים הן למקצועיות הצוות (התפקידים של הסייעת ושל מפעילי הצהרונים אינם דורשים השכלה ייחודית) הן למחויבות הצוות (בגן פועלת גננת מחליפה, סייעת מחליפה ומורות חוגים שנמצאות בגן לזמן קצר ומחויבותן הארגונית נמוכה).

סביבת המעטפת: התפתחות מערך הייעוץ החינוכי בגני הילדים החרדיים נולד מחלון הזדמנויות במשרד החינוך כשהוקם הזרם הממלכתי-חרדי שנתן פלטפורמה ממסדית וכלכלית. הצורך להקמת המערך עלה מן הגננות שפנו ליועצות חינוכיות כדי לעזור

באירועים מסוימים בגן (אבוחצירא ובארט, 2018). עקב תנאי ההתפתחות המאתגרים היה צורך בתמיכת שירותי המעטפת, בראש ובראשונה מערך הפיקוח שנדרש להכיר בחשיבות מערך הייעוץ החינוכי וללמוד על דרכי שילובו במערכת, כפי שעולה מהדברים האלה:

חיבור של המפקחת הכוללת על הגן לתוכני הייעוץ הינו בעל חשיבות ראשונה במעלה והכרתה בחשיבות הייעוץ לגיל הרך היא בעלת תרומה משמעותית לגנות, לילדי הגן ולהוריהם. יעילות בעבודה מושגת על ידי האמון של המפקחת הכוללת על הגן ביועצת. כשהיא מכירה את הרווחים שיתקבלו בסופו של דבר בעזרת התערבות היועצת היא מסירה מעצמה עול, ויכולה להפנות את משאביה לתחומי העשייה הקשורים לפיקוח. (יועצת)

שירותי הייעוץ לילדים החלו לפעול בחינוך הממלכתי לפני עשורים אחדים. בחינוך החרדי הם החלו לפעול מאוחר בהרבה מהחינוך הממלכתי (קורקוס וקורקוס, 2016), והחלו לפעול לאחרונה גם בגני הילדים החרדיים. עדיין יש אנשי פיקוח שגישתם לייעוץ החינוכי דואלית. תפיסה שלילית של המפקחת את שירותי הייעוץ החינוכי בגני הילדים יכולה לחבל בייעוץ, כפי שעולה מהדברים האלה:

כאשר מפקחת הגנים אינה מודעת לתפקיד הייעוץ ואינה מאפשרת ליועצת לפעול בגני הילדים ולהוביל תוכניות פרואקטיביות, עבודת הייעוץ תצטמצם. (יועצת)

תקצוב מערכת הייעוץ החינוכי בגני הילדים החרדיים וניהולו הם חסם להתפתחותה. חסם זה נובע ממספר השעות המצומצם המוקצה לטיפול בגני הילדים החרדיים, וכן מפריסתם הגאוגרפית הרחבה המקשה על מתן שירות לגנים אלו, כפי שעולה מהדברים האלה:

משאב הייעוץ לגיל הרך הינו משאב דל. כלומר כל יועצת עובדת בדרך כלל בהיקף משרה של יומיים בשבוע [16 ש"ש]. בהיקף משרה זה קשה לתת מענה רחב "און ליין" של גם וגם וגם. (יועצת)

הגורם היחיד המפריע הוא המרחק וההנגשה של הייעוץ לגנים שלנו באילת. אני חושבת שהתהליך שהיועצת עשתה ועושה בגנים שלנו הוא מבורך, ועל כך תודות לכל הפיקוח שדאג שהקורס יונגש לאילת. אך לעיתים לצפות בתוך הגן להיפגש עם הורים ולתת מענה (כי אין לנו פסיכולוג בגן) זה החסם העיקרי שלנו. (גננת)

מלבד החשיבות בתקצוב שעות העבודה של היועצות, יש חשיבות רבה לפיתוחן המקצועי, כפי שעולה מהדברים האלה:

שירותי הייעוץ מכוונים למתן מענה מקצועי פרואקטיבי, הדבר נעשה בראש ובראשונה במכוונות ליצור הכשרה מקצועית ליועצות על מנת שיוכלו לתת מענה מקצועי. (יועצת)

בעמותות הפרטיות המפעילות את גני הילדים החרדיים יש עמותות גדולות המפעילות עשרות גנים ועמותות קטנות המפעילות עד 30 גנים. ככלל, יש איסדרים בתנאי ההעסקה ובשכר של הגנות החרדיות, וסכסוכים בנושאים אלו אף הגיעו לפתחו של בית הדין הגבוה (מבקר המדינה, 2009). עמותות אלו אינן גופים פדגוגיים אלא גופים כלכליים המבקשים לספק סחורה לקהל היעד שלהם על פי ערכי הקהילה. פעמים רבות אנשי העמותה אינם מכירים את עולם הייעוץ החינוכי או אינם מכירים בחשיבותו, ורואים בו התערבות של

גוף חיצוני בגן, דבר היכול להיות חסם להתפתחות מערך הייעוץ החינוכי בגני הילדים החרדיים, כפי שעולה מהדברים האלה:

אני רואה חששות אצל הגננת מפני היועצת בשני היבטים: שמא שיתוף הפעולה עם היועצת יפגע באמנותה לבעלות (עמותה מפעילה); החשש שמא היועצת מגיעה כשליחת "הממסד" והרתיעה לפתוח ולדבר על קשיים בגן. (יועצת)

סביבת המעטפת של גן הילדים חשובה להתפתחותו של מערך הייעוץ בגני הילדים החרדיים. נראה כי הכרת מערך הייעוץ, שיתוף פעולה של מפקחת הגיה"ר והאצלת סמכויות המאפשרת את עבודתו התקינה של המערך הכרחיים לתפקוד היועצת. כאשר מפקחת גיה"ר לא מכירה בחשיבות הנושא, חסר שיתוף פעולה ונוצרים חסמים. תקצוב שעות נמוך לייעוץ החינוכי בגיה"ר בגנים חרדיים הוא חסם שמגביל את יכולת היועצות להשלים את הטיפולים. כמו כן הפיתוח המקצועי של היועצות חייב להיות בראש סדר עדיפויות התקצוב כדי לאפשר את קיום המערך. חוסר שיתוף פעולה עם העמותה המפעילה, חוסר אמון, חוסר הכרה בחשיבות ואף תחושת חדירה של הממסד לגן החרדי, גם הם חסמים להתפתחות מערך הייעוץ החינוכי בגני הילדים החרדיים.

סביבת הגן: בסביבת הגן לגננת יש השפעה רבה מאוד על התפתחותו של תהליך הייעוץ החינוכי. הגננת היא מנהלת הגן, והכרתה בחשיבות הייעוץ ושיתוף הפעולה שלה עם היועצת הכרחיים לפעילות הגן ולאיכות השירות הניתן בו. היכרות אישית של הגננת עם היועצת ויצירת יחסי עבודה חיוביים עימה מניעים את התפתחות תהליך הייעוץ, כפי שעולה מהדברים האלה:

היכרות אישית של הגננת עם היועצת. היכרות זו נעשית על פי רוב על בסיס היכרות של הגננת בעת הגעתה להשתלמות של היועצת. הגננת מכירה ב"כוח" ובמענים שהיועצת יכולה לתת לה ומכאן הדרך קצרה להיוועצויות על בסיס קבוע. (יועצת)

זמינות היועצת לגננת, לא רק במפגשי הדרכה או השתלמויות, היא מניע חשוב, כפי שעולה מהדברים האלה:

[חשובה לי] האפשרות להתקשר ולהתייעץ בטלפון והאפשרות לפגוש את היועצת כדי שתוכל לצפות ולבנות יחד תוכנית הדרכה. (גננת)

היכולת לתת שירות מקצועי בד בבד עם מתן תמיכה מתוך חוסר שיפוטיות ומתוך רגישות תרבותית היא המניע העיקרי לשיתוף הפעולה של הגננת עם היועצת, כפי שעולה מן הדברים האלה:

כאשר שואלים אותי על ייעוץ זו רק הגברת חיה תחי'. אני רואה את הייעוץ שלה כ"מים צוננים לנפש עייפה". אנו מקבלות מענה מקצועי ואיכותי וכמובן זמין. יש לי תמיד מענה וסיוע מה לעשות כדי שלא יהיה [...] מה לעשות במקרה ש[...] איך לאבזר את הגן על מנת למנוע בעיות וכמובן ההשתלמות המקצועית שאנו עוברות בגן תורמת לנו רבות, ועל כך תודתי נתונה. (גננת)

לעומת זאת קיום שעות ההדרכה בזמן פעילות הגן הוא חסם ניכר. האחריות הכפולה המוטלת על הגננת מביאה ליעילות נמוכה של המפגשים, כפי שעולה מהדברים האלה:

החיסרון [בייעוץ החינוכי בגן] לא תמיד הגננת פנויה לשיחה עם היועצת במהלך היום, בגלל הפעילות השוטפת עם הילדים בגן. הילדים זקוקים לתיווך מבוגרים

תמידי בפרט בגיל צעיר 3–4, ולכן לעיתים קרובות קשה לנהל שיחה באופן מיטבי.
(גננת)

עוד חסם להתפתחות מערך הייעוץ החינוכי בגן הילדים החרדי נעוץ במוכנות של הגננת לתהליך. גננת שלא מכירה בחשיבות הייעוץ ושלא רואה בו תהליך הוליסטי, שלא יודעת להשתמש בכלים המגוונים ושפתוחה רק לשימוש מצומצם בידע המקצועי, פוגעת ביכולת להטמיע את מערך הייעוץ החינוכי בגנה, כפי שעולה מהדברים האלה:

מה שיכול להפריע לעבודת היועצת הוא תפיסת התפקיד של הגננת, עד כמה היא לוקחת אחריות על מה שקורה בגן, עד כמה היא מוכנה להשקיע מאמצים בהובלת תהליכי שינוי או לחלופין מעוניינת בכיבוי שריפות ומתן מענה מיידי לבעיה ספציפית. (יועצת)

עוד משתנה בסביבת הגן הוא צוות הגן. לצוות הגן השכלה מגוונת וגם רמת מחויבותם לגן אינה אחידה. בגן עובדת סייעת שאינה נדרשת להשכלה ייחודית. כמו כן פעם בשבוע נמצאת בגן גננת משלימה שמחליפה את הגננת ביום החופשי שלה, ולעיתים קרובות נמצאת בגן סייעת מחליפה ביום החופשי של הסייעת. תפקידים אלו בדרך כלל אינם עבודתן העיקרית, ועל כן המחויבות שלהן ומעורבותן בתהליכי פיתוח בגן נמוכה. המחויבות של כלל צוות הגן יכולה להיות מניע או חסם להטמעת הייעוץ החינוכי בגן, כפי שעולה מהדברים האלה:

מה שמסייע במיוחד לפעילות היועצת בגן הוא פתיחות של צוות הגן ולשמוע ולקבל את העצות של היועצת. (גננת)

לסיכום, הגננת היא המניע או החסם העיקרי של תהליכי התפתחות מערך הייעוץ החינוכי בגני הילדים החרדיים. אצל מרבית הגננות ניכר חוסר ידע ולעיתים יש להן דחייה מנושא הייעוץ והטיפול. בגנים החרדיים דחייה זו קשורה בסטראוטיפים תרבותיים, בחוסר שיתוף פעולה, בשימוש בייעוץ ככלי לכיבוי שרפות ובחוסר הבנה של חשיבות תפקיד היועצת. כל אלו הם חסמים להתפתחות מערך הייעוץ החינוכי בגנים חרדיים. מנגד, היכרות אישית בין היועצת לגננת ויצירת יחסי עבודה תקינים ביניהן, זמינות היועצת מעבר לשעות העבודה והוכחות לתרומתה לקידום הגן מניעות את הטמעת הייעוץ. צוות הגן גם הוא חוליה חשובה בהתפתחות מערך הייעוץ החינוכי בגן. שיתוף הפעולה של אנשי הצוות הוא שביא ליישום ההתערבות המקצועית. צוות זה הוא צוות לא מקצועי ומחויבותו הארגונית לגן נמוכה, ולכן מעורבותם בתהליכים המתרחשים בגן נמוכה.

דיון

מטרת המחקר הייתה לבחון את תפיסת חשיבות מערך הייעוץ בגני ילדים חרדיים מנקודת מבט פנומנולוגית של גננות, של יועצות ושל מפקחות גיה"ר ובחינת תפיסתן את מנגנוני ההנעה והבלימה של המערך. מטרה זו נובעת מהכרה בחשיבות ההתפתחות בגיל הרך, המשפיעה השפעה מכרעת על המשך חיי הפרט (מבורך, 2017). תמיכה התפתחותית, לימודית, רגשית וחברתית חשובה מאוד בגיל זה. לכן התפתחות מערך הייעוץ החינוכי לגיל הרך בתחילת שנות האלפיים היא התפתחות חשובה, אף שהחלה באיחור (ארהרד, 2014). התאמת השירות הייעוצי הן לגיל הרך (ארם ודשבסקי, 2004) הן לחברה החרדית (בארט ואחרים, 2020; קורקוס וקורקוס, 2016) הייתה אתגר בירוקרטי, חינוכי ותרבותי

(אבוחצירא ובארט, 2018). הטמעת מערך הייעוץ החינוכי בגני ילדים חרדיים היא תהליך מתמשך הדורש דיון מחקר.

ממצאי המחקר העלו ארבע תמות עיקריות: התמה הראשונה עסקה בתרומת הייעוץ לגיה"ר בהקניית ידע ובתמיכה בגני הילדים החרדיים, והעלתה כי מערך הייעוץ החינוכי בגני הילדים מקבל תהודה חיובית בקרב אנשי חינוך חרדים; התמה השנייה התמקדה בשירות שמערך הייעוץ החינוכי בגן הילדים מספק לגננות ולילדים, מתוך תשומת לב להיבטים הטכנולוגיים, המשפחתיים וההתפתחותיים של ילדי הגן. לטיפול מקצועי בגיל הצעיר ולאבחון בעיות ארוכות וקצרות טווח חשיבות מכרעת. גם עבודה מערכתית של הפיקוח, של מערך הייעוץ, של צוות הגן, של ההורים ושל הילד תורמת להתפתחות המערך; התמה השלישית דנה במניעי פעילות מערך הייעוץ בגן הילדים החרדי, בהם גורמי מעטפת והגננת עצמה. כאשר הייעוץ מקצועי וזמין בעבור הגננות, והיועצת מעניקה לגננת ולצוות הגן פיתוח מקצועי מתמשך, כל אנשי החינוך רואים במערך הייעוץ התפתחות חיובית ומעשירה; התמה הרביעית בחנה את החסמים לפעילות מערך הייעוץ בגן הילדים החרדי. חוסר הכרה של הפיקוח בחשיבות מערך הייעוץ, חוסר פניות של הגננות לקבל את שירותי הייעוץ ומיעוט שעות ייעוץ לגני הילדים החרדיים הם החסמים העיקריים.

מסקנות המחקר הן כי חשיבות הייעוץ החינוכי במערך הגיה"ר החרדי מוטמעת, אך היא נמצאת בשלבי התפתחות, ולכן יש לחזק את מערך הייעוץ החינוכי ואת התודעה לצורך בו. הגננות שנחשפות לעבודתן של היועצות החינוכיות בגני הילדים מגלות שבאמצעות למידה והשתלמות, הטמעת תוכניות ייעוציות וקבלת הדרכה אישית הן יכולות לטפח אקלים מיטבי בגן. ניסיון זה מפחית חששות מפני שימוש במערך הייעוץ ומקדם את כישורי הגננת. מפקחות גני הילדים הנחשפות לעבודת היועצות ברמה מערכתית לומדות להעריך את עבודת מערך הייעוץ, את מקצועיותו ואת הסיוע שהן מקבלות בטיפול בבעיות שקודם לכן היו נופלות על כתפיהן.

ההכרה בחשיבות הייעוץ בגיה"ר פותחת דלת לאנשי מקצוע שיכולים לתרום להתפתחות המקצועית של הגננות ושל צוותי הגנים ולהשפיע על התפתחות הילד ברבות הימים. לאנשי המקצוע יש השפעה על החברה החרדית כולה באמצעות טיפול בבעיות התפתחותיות ורגשיות בשלבים מוקדמים ובאמצעות יצירת שפה רגשית מקדמת במרחב החרדי. ממצאים קודמים הורו על עיכובים בתחומים רגשיים ופיזיים בקרב ילדים חרדיים (רותם וכן רבי, 2014; Golos et al., 2011) ומשום כך כניסת אנשי המקצוע לגנים החרדיים חשובה.

מהמחקר נראה כי בגן ובסביבתו יש מניעים רבים לייעוץ החינוכי. מניעים אלו מתמקדים בשיתופי פעולה ובבניית אמון עם מערך הפיקוח ועם הגננות עצמן. תמיכה, הקשבה, יצירת קשר אישי, זמינות ופניות הם המניעים העיקריים להתפתחותו של מערך הייעוץ בגני הילדים החרדיים. עם זאת, כמה מאנשי החינוך החרדים שמתקשים לקבל את מערך הטיפול הייעוצי בשל סטיגמות ונורמות חברתיות, יוצרים חסמים (גלובמן וליפשיץ, 2004). עוד חסמים נובעים ממשוכות בירוקרטיות המגבילות את הפיתוח המקצועי של הגננות בשל היותן חלק מהסדרי העולם הישן במשרד החינוך. גננות חרדיות מוגבלות ביכולתן לקבל גמולי השתלמות, ומשרד החינוך אינו מחייב אותן בפיתוח מקצועי במהלך הקריירה כפי שנדרש מגננות בחינוך הרשמי (מבקר המדינה, 2020). עוד משוכה בירוקרטית היא מיעוט שעות הייעוץ בגני הילדים – אין די שעות לספק שירות מלא לכלל

הגנים ולצרכים פרטניים. חסמים אלו עלולים לפגום במאמצי התפתחות מערך הייעוץ החינוכי בגני הילדים החרדיים.

השלכות והמלצות יישומיות

ממחקר זה עלות המלצות יישומיות אחדות. ראשית, קובעי מדיניות צריכים להבין את חשיבות החלת רפורמת 'אופק חדש' בגני הילדים החרדיים, בדומה למדיניות הנהוגה בתחום החינוך המיוחד, ללא העסקה ישירה של משרד החינוך. בשל חשיבות הפיתוח המקצועי והמוכנות לקבל שינויים בגן (משכית ופירסטטר, 2014), רפורמה זו תתרום להרחבת הידע המקצועי של הגננת, תחייב אותה ב־60 שעות פיתוח מקצועי ותתגמל אותה תגמול כספי על למידה זו. ברפורמת 'אופק חדש' יש הכרה בשעות פרטניות ובשעות שהייה, ואלו יכולות להיות תמריץ לשדרוג עבודת הגננת. אפשר לנצל את שעות שהייה להדרכה אישית עם יועצת הגן, להיוועצות ולחשיבה משותפת. הגננת, מנהלת הגן, בודדה וצריכה אדם מקצועי לשוחח איתו על עצמה, על הגן, על האקלים ועל מכלול האתגרים שהיא מתמודדת איתם (מבורך, 2017). בשעות הפרטניות תוכל הגננת לעבוד עם ילד או עם קבוצת ילדים בתוכנית אישית לפי צורכי הילד או הקבוצה.

שנית, על המנהל הפדגוגי להרחיב את משאבי הייעוץ בגני הילדים החרדיים, ביחוד במציאות של מגפת נגיף קורונה, שהציפה את הקשיים הרגשיים בקרב תלמידים בארץ ובעולם (וייסבלאי, 2020). יש להרחיב את משרות הייעוץ הקטנות בגיה"ר שאינן נותנות שירות לגנים הרבים שבפיקוח כל מפקחת. על הרחבתן להיות על פי הקריטריונים במחוזות אחרים, קרי משרת יועצת לכל 100 גנים (מבקר המדינה, 2014), ולא משרת יועצת לכל מפקחת גנים.

שלישית, על העמותות המפעילות את גני הילדים במחוז החרדי, שרובן בבעלות פרטית, לגייס רכזות מקצועיות כדי להעמיק את הבנת חשיבות הייעוץ החינוכי בגיה"ר במגזר החרדי. פעולות אלו יכולות להסיר חסמים של חשש מפני כניסת גורמי חוץ.

רביעית, חשוב כי המחוז החרדי של משרד החינוך ימשיך ויעמיק את שיתוף הפעולה בין מפקחות הגיה"ר ליועצות בגנים במתן אמצעים של זמן ותגמול.

חמישית, חשוב כי היועצות החינוכיות במערך הגנים החרדיים יתמידו במפגשים ויהיו קהילה ייעוצית לומדת. לקהילה זו שלוש מטרות עיקריות: יצירת קבוצת תמיכה ליועצות; העמקת הידע המקצועי הייחודי הנוגע לילד החרדי ולצרכיו; יצירת פרקטיקות עבודה במחוז החרדי המותאמות למטרות המחוז החרדי ולצרכים הייחודיים של מוסדות גיה"ר החרדיים.

מגבלות המחקר והמלצות למחקרי המשך

למחקר הנוכחי מגבלות אחדות. ראשית, מדובר במחקר מצומצם הממוקד בנקודת מבט של אנשי הצוות. מחקרי המשך יכולים לפנות למגוון רחב של אנשי חינוך מכל הדרגים ולקבל תמונת מבט רחבה. כמו כן מחקר המשך יכול לבחון את נקודת המבט הקהילתית, כלומר נקודת מבטם של הורים, של בעלי העמותות ושל מנהיגים קהילתיים על סוגיית הייעוץ החינוכי בגני הילדים.

שנית, השימוש במתודה האיכותנית מאפשרת הבנה של הנושאים כפי שהנבדקים חווים אותם אבל מקשה על הכללה. לכן מומלץ לשקול עריכת מחקר כמותי שיבחן עמדות של אנשי חינוך חרדיים בנושא.

המחקר הזה התמקד בגני ילדים המיועדים לבנות בלבד. מערכת החינוך החרדית פועלת בשתי מערכות על פי חלוקה מגדרית. מערכות אלו שונות זו מזו. במערכת החינוך לבנים הטמעת הייעוץ החינוכי נמוכה בהרבה מזו שבחינוך הבנות. חשוב לעשות מחקר דומה בגני ילדים לבנים ולבחון את התפיסות, את המניעים ואת החסמים להתפתחות מערך הייעוץ החינוכי בהם.

לבסוף המחקר נעשה בזמן מסוים, ובחן עמדות של אנשי חינוך בלבד, ולכן המחקר מספק הצצה לתפיסה רטרוספקטיבית הממוקדת בתפיסות. חשוב ליצור מערך מחקר מקיף שיבחן את התופעה ברבות הימים וישתמש בכלים הבוחנים התנהגות בפועל, כגון תצפיות או דו"חות של מפקחות משרד החינוך.

רשימת מקורות

אבוחצירא, א' ובארט, ע' (2018). מניעים וחסמים בירוקרטיים בהקמת מערך הייעוץ לגיל

הרך במחוז החרדי: חקר מקרה. בתוך ע' בארט (עורכת), **מחקרים על**

הפיקוח במחוז החרדי של משרד החינוך: בין רשויות, רשתות והציבוריות

החרדית (עמ' 21–48). מכון ירושלים למחקרי מדיניות.

https://jerusalem.institute.org.il/wp-content/uploads/2019/05/PUB_827

616844796656799-פיקוח-על-החינוך.pdf

ארהרד, ר' (2014). **יעוץ חינוכי: מקצוע מחפש זהות**. מכון מופ"ת.

ארהרד, ר' וקלינגמן, א' (2004). מבוא: ייעוץ בבית הספר אקולוגיה מקצועית. בתוך ר'

ארהרד וא' קלינגמן (עורכים), **ייעוץ בבית-ספר בחברה משתנה** (עמ' 9–26).

רמות.

אדם, ד' ודשבסקי, ע' (2004). כיווני התפתחות בייעוץ החינוכי לגיל הרך. בתוך ר' ארהרד

וא' קלינגמן (עורכים), **ייעוץ בבית-ספר בחברה משתנה** (עמ' 465–479).

רמות.

ארנון, ח' והלמן, ש' (2004). על הדרכה והתפתחות מקצועית של יועצים חינוכיים. בתוך

ר' ארהרד וא' קלינגמן (עורכים), **ייעוץ בבית-ספר בחברה משתנה** (עמ' 443–

464). רמות.

בארט, ע' ואיזק, י' (2020). **סמינר-כיתה: תוכנית אקדמיה כיתה במוסדות הכשרה**

מקצועית למורות במגזר החרדי. מכון מופ"ת.

בארט, ע', שפיגל, א' ומלאך, ג' (2020). **אחד מחמישה ילדים: החינוך החרדי בישראל**.

המכון הישראלי לדמוקרטיה.

בורשטיין, ד"ל, קסטיאל-לחי, ח' ולויעצמון, ג' (2018). עמדות מורים מהמגזר הדתי

והחרדי אודות שילוב תקשוב במקצועות הקודש [פוסטר]. בתוך י' עשת-

אלקלעי, א' בלאו, א' כספי, ש' אתגר, נ' גרי, י' קלמן ווי זילבררוד (עורכים),

ספר הכנס השלושה־עשר לחקר חדשנות וטכנולוגיות למידה ע"ש צ"ייס: האדם הלומד בעידן הטכנולוגי (עמ' 295–296). האוניברסיטה הפתוחה.

בקר, ע' (2009). **עם מי שיחקת בגן היום?: עולמם החברתי של ילדים בגיל הרך.** מכון מופ"ת.

בראינין, ע', עדן, ס' ושמיר, ע' (2018). התערבות טכנולוגית לקידום יכולת מרחבית בקרב ילדי גן. בתוך י' עשת־אלקלעי, א' בלאו, א' כספי, ש' אתגר, נ' גרי, י' קלמן ווי זילבר־ורוד (עורכים), **ספר הכנס השלושה־עשר לחקר חדשנות וטכנולוגיות למידה ע"ש צ"ייס: האדם הלומד בעידן הטכנולוגי (עמ' 185–189).** האוניברסיטה הפתוחה.

גולדהירש, א', דשבסקי, ע' ועזריה, ש' (2003). **התמודדות עם מצבי לחץ באיתות חירום.** משרד החינוך. <https://meyda.education.gov.il/files/PreSchool/ercatherumall.pdf>

גולדהירש, א', וינוקור, מ' ווגנר, א' (2016). **מבטים: מסתכלים בסביבה טבעית על ילדים: חוברת הדרכה לעריכת תצפיות בגנים להיכרות מעמיקה עם ילדים (מהדורה מעודכנת).** משרד החינוך. https://meyda.education.gov.il/files/mosdot/mabatim_heb.pdf

גלובמן, ר' וליפשיץ, ח' (2004). עמדותיהם של מורים מהמגזר החרדי כלפי שילוב תלמידים בעלי צרכים מיוחדים בחינוך הרגיל. **מגמות, 43(2), 329–346.**

דה־מלאך שחק, נ' (2007). ילד משוחרר, ילד ממושמע: ייצוגי התנהגות רצויה של ילדים בקרב גננות בזרם הממלכתי ובזרם העצמאי־חרדי. בתוך א' אור וס' בראשר (עורכות), **המוכר והזר: ייצוגים חברתיים בקבוצות בישראל (עמ' 307–316).** מכון ברגוריון לחקר ישראל, הציונות ומורשת ברגוריון.

הורוביץ, נ' (2012). **תשתית למיפוי החינוך החרדי בישראל: מוגש ליחידת המדען הראשי במשרד החינוך.** אגורא מדיניות.

וייסבלאי, א' (2020). **למידה מרחוק בחירום בעת סגירת מוסדות חינוך בעקבות התפרצות נגיף הקורונה.** הכנסת, מרכז המחקר והמידע.

וסרמן, נ' (2017). **מימי לא קראתי לאשתי: זוגיות בחסידות גור (מהדורה שלישית).** מכון ברגוריון לחקר ישראל, הציונות ומורשת ברגוריון.

זיכרמן, ח' (2014). **שחור כחול לבן: מסע אל תוך החברה החרדית בישראל (ע' ברהולץ, עורך).** משכל.

כהר־עזריה, י' (2021). 'ברחל בתך הקטנה': תפיסותיהן של גננות את הכלי להערכת עבודתן. **חוקרים @ הגיל הרך, 12, 79–106.**

כהנר, ל' (2020). **החברה החרדית על הציר שבין שמרנות למודרניות.** המכון הישראלי לדמוקרטיה.

ליאון, נ' (2009). **חרדיות רכה: התחדשות דתית ביהדות הספרדית.** יד יצחק בן־צבי. לנדלר, ט' (1999). **מפגש בין תרבותי ביחסי מדריך ומורדך בגיל הרך בקהילה החרדית (נייר עמדה).**

מבורך, מ' (2017). **מנהיגות חינוכית בגיל הרך.** מכון מופ"ת.

- מבקר המדינה. (2009). **דוח שנתי 59 לשנת 2008 ולחשבונות שנת הכספים 2007**.
<https://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Pages/297.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1>
- מבקר המדינה. (2014). **הייעוץ החינוכי בבתי ספר ובגני ילדים**. משרד מבקר המדינה.
https://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Report_248/c7ed0da1-ad11-485d-84f7-28a9daeeb2ad/223-ver-4.pdf
- מבקר המדינה. (2020). **משרד החינוך: החינוך החרדי והפיקוח עליו דוח שנתי 70**.
<https://www.mevaker.gov.il/sites/DigitalLibrary/Documents/2020/70b/2020-70b-210-Education.pdf?AspxAutoDetectCookieSupport=1&isExternal=true>
- מלאך, ג' וכהנר, ל' (2018). **שנתון החברה החרדית בישראל**. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/media/12168/the-yearbook-of-ultra-orthodox-society-in-israel-2018-he.pdf>
- משכית, ד' ופירסטר, א' (2014). תפיסת ההוראה כפרופסיה ועמדות של גננות כלפי שינויים פדגוגיים. **רבגוונים**, 14, 111–134.
- פורקוש-ברוך, א' (2018). **"אני רואה שקראת ואת לא מגיבה..." תקשורת הורים ומורים במערכת החינוך בעידן הדיגיטלי** [הרצאה בכנס]. הכנס הישראלי הבינתחומי השמיני למחקר איכותני בנושא "מחקר איכותני בין האישי לפוליטי". אוניברסיטת בן-גוריון, באר-שבע, ישראל.
- פרידמן, מ' (1991). **החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים**. מכון ירושלים לחקר ישראל.
- פריש, י' (2012). **הגננת – כמנהלת־גן וכמנהיגה חינוכית: פרקינייהול**. שאגן – המכללה האקדמית הדתית לחינוך.
- צברבן יהושע, נ' (עורכת). (2016). **מסורות וזרמים במחקר האיכותני: תפיסות אסטרטגיות וכלים מתקדמים**. מכון מופ"ת.
- קורקוס, א' וקורקוס, ע' (2016). עמדות היועצת החינוכית כלפי שילוב תלמידים בעלי צרכים מיוחדים, ותפיסתה את ביצוע הליכי הצדק הפרוצדורלי בבית הספר, במסגרות חינוך בחברה החרדית בישראל. **הייעוץ החינוכי**, יט, 270–256.
- קליין, פ"ש וסובלמך-רוזנטל, ו' (2010). **ביחד ולבד: שילוב ילדים עם צרכים מיוחדים במסגרות חינוך רגילות לגיל הרך**.
- רובין, א' (2014). **התמקצעות בייעוץ חינוכי: תרומה לפרופסיה ולפרופסיונאל**. **הייעוץ החינוכי**, יח, 13–31.
- רותם, ר' ובן רבי, ד' (2014). **קידום כישורי שפה של ילדים בגיל הרך בקהילה החרדית: הערכת הפיילוט**. מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.
- רפאלי, ו' (2015). **"איפה הילד?" מה אפשר ללמוד מהחינוך ההוליסטי? לקסיקון**, 4, 3–5.
- שגריר, ל' (2016, 8–10 בפברואר). **עבודה עם סטודנטים – תפיסות פרופסיונאליות של מכשירי מורים** [הרצאה בכנס]. הכנס הישראלי הבינתחומי השביעי למחקר

- איכותני: מחקר איכותני בסביבות משתנות. אוניברסיטת בן-גוריון, באר-שבע, ישראל.
- שלינגר, ר' ורוסנצר, פי (2017). הכשרת סטודנטיות חרדיות לייעוץ חינוכי: מבט מבפנים. **דברים**, 10, 137–155.
- שפיגל, א' (2011). "ותלמוד-תורה כנגד כולם": חינוך חרדי לבנים בירושלים. מכון ירושלים לחקר ישראל.
- שקדי, א' (2003). **מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תאוריה וישום**. רמות.
- שקדי, א' (2011). **המשמעות מאחורי המילים – מתודולוגיות במחקר איכותני: הלכה למעשה**. רמות.
- Alizamar, A., Afdal, A., & Ifdil, A. (2017). Guidance and counseling services for kindergarten. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research (ASSEHR)*, 169, 168–172. <https://doi.org/10.2991/icece-17.2018.43>
- Avidov-Ungar, O. (2018). Professional development communities: The perceptions of Israeli teacher-leaders and program coordinators. *Professional Development in Education*, 44(5), 663–677. <https://doi.org/10.1080/19415257.2017.1388269>
- Barth, A., & Ben-Ari, A. (2014). From wallflowers to lonely trees: Divorced ultra-Orthodox women in Israel. *Journal of Divorce & Remarriage*, 55(6), 423–440. <https://doi.org/10.1080/10502556.2014.931756>
- Doron, E. (2020). Art therapy with Jewish ultra-Orthodox children: Unique characteristics, benefits, and conflicts. *Frontiers in Psychology*, 11, 1–7. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.598917>
- Freund, A., & Band-Winterstein, T. (2017). Cultural psychiatry: A spotlight on the experience of clinical social workers' encounter with Jewish ultra-orthodox mental health clients. *Community Mental Health Journal*, 53(5), 613–625. <https://doi.org/10.1007/s10597-016-0056-9>
- Golos, A., Sarid, M., Weill, M., Yochman, A., & Weintraub, N. (2011). The Influence of environmental factors on the development of ultra-Orthodox preschool boys in Israel. *Occupational Therapy International*, 18(3), 142–151. <https://doi.org/10.1002/oti.317>
- Heled, E., & Davidovich, N. (2019). The impact of academic, personal, and professional attributes on the occupational identity of school counselors in Israel. *International Journal of Educational Methodology*, 5(4), 513–523. <https://doi.org/10.12973/ijem.5.4.513>
- Podolsky-Krupper, C., & Goldner, L. (2020). "God is a painter": How Jewish Ultra-Orthodox art therapists and clients perceive mental health treatment.

Transcultural Psychiatry, 58(6), 731–744. <https://doi.org/10.1177/1363461520944742>

- Rosenthal, M. K., & Roer-Stier, D. (2006). "What sort of an adult would you like your child to be?": Mothers' developmental goals in different cultural communities in Israel. *International Journal of Behavioral Development*, 30(6), 517–528. <https://doi.org/10.1177/0165025406072897>
- Shoked, N. (2019). Rabbis, architects, and the design of ultra-Orthodox city-settlements. In K. Kilinc & M. Gharipour (Eds.), *Social housing in the middle east: Architecture, urban development, and transnational modernity* (pp. 241–266). Indiana University Press.
- Weaver, J. M., & Schofield, T. J. (2015). Mediation and moderation of divorce effects on children's behavior problems. *Journal of Family Psychology*, 29(1), 39–48. <https://doi.org/10.1037/fam0000043>